

Stritar, Tavčar in Dostojevski

Tomo Virk

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva 2, SI 1000 Ljubljana; Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, Tomo.Virk@ff.uni-lj.si

Članek raziskuje morebitne povezave med deli Stritarja, Tavčarja in Dostojevskega. Ugotavlja, da slovenska klasika literature ruskega nista zelo cenila, kljub temu pa je njuno delo mogoče delno povezovati z njegovim. Pri Stritarju gre za nekatere zanimive motivno tematske vzporednice, predvsem za temi trpljenja otrok in teodiceje. Pri Tavčarju je sorodnosti manj, poleg nekaterih splošnih tematskih podobnosti je zanimiva predvsem satirična navezava na *Bese*.

Im Beitrag werden die möglichen Verbindungen zwischen den Werken von Stritar, Tavčar und Dostojewski untersucht. Es wurde festgestellt, dass die beiden slowenischen Klassiker das Dostojewskis Werk nicht hochschätzten, obwohl ihr Werk teilweise auch mit ihm in Verbindung gebracht werden kann. Es gibt einige interessante thematische Parallelen in Stritars Werk, insbesondere die Themen des Leidens von Kindern und der Theodizee. In Tavčars Werk gibt es weniger Gemeinsamkeiten, und abgesehen von einigen allgemeinen thematischen Ähnlichkeiten scheint vor allem der satirische Bezug auf *Die Dämonen* interessant zu sein.

Ključne besede: Josip Stritar, Ivan Tavčar, F. M. Dostojevski, trpljenje otrok, teodiceja, Besi

Schlüsselwörter: Josip Stritar, Ivan Tavčar, F. M. Dostojewski, Leiden der Kinder, Theodizee, Die Dämonen

Dostojevski se v slovenskem literarno kulturnem prostoru pred letom 1870 ni pojavljal.¹ Verjetno prvi se je z njegovim delom seznanil Fran Celestin med dvoletnim bivanjem v Rusiji (1870–1872), kar dokazuje pismo, ki ga je novembra 1870 pisal Jurčiču (Barbarič 1981: 3). Tudi za prvo javno omembo Dostojevskega na Slovenskem je najbrž zaslužen Celestin; trikrat se je nanj skliceval v knjigi *Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft*, ki je leta 1875 izšla v Ljubljani pri založbi Kleinmayr&Bamberg. Celestin je nato v naslednjih desetletjih v različnih revijah in časopisih (*Slovenski narod*, *Ljubljanski Zvon*, *Slovan*) še večkrat omenjal Dostojevskega, ga pogosto citiral in tudi na kratko predstavljал njegova posamezna dela, med drugim tudi *Dnevnik pisatelja*. Leta 1887 v

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

daljšem, nepodpisanem članku o Stritarju v *Slovanu* Dostojevskega (omenja *Zločin in kazen* in *Brate Karamazove*) celo brani pred Stritarjevim zavračanjem naturalizma (Celestin 1887: 6). Proti koncu 19. stoletja začnejo o Dostojevskem pisati še drugi, denimo Stritarjev kritik Anton Mahnič, nad Dostojevskim pa se začne navduševati tudi Ivan Cankar, ki je pri njem dobil marsikatero pobudo za pisanje. Leta 1895 izide prvi knjižni prevod Dostojevskega, *Bele noči*, leta 1907 pa svoj niz knjižnih prevodov velikega ruskega klasika začne Vladimir Levstik.

Stritar in Tavčar sta torej imela dovolj priložnosti, da prideta v stik z delom Dostojevskega. V obdobju njunega delovanja je bil že navzoč v slovenskem literarno kulturnem prostoru, z njegovimi romani sta se lahko seznanjala tudi prek dunajskih krogov in nemških prevodov (najdemo jih na primer v Tavčarjevi knjižnici). Vtis, ki ga je Dostojevski po letu 1900 napravil na Slovence, je bil celo tako velik, da je Izidor Cankar leta 1916 v članku »Strujarstvo« med drugim zapisal: »Ne morem si lahko misliti kulturnega človeka, ki bi ne čutil potrebe, brati Dostojevskega, in mislim, da njegovemu srcu in umu manjka nekaj važnega, če ga ni bral« (Izidor Cankar 1916: 1).

V nadaljevanju želim preveriti, ali je Dostojevski pustil kako sled v delih Stritarja in Tavčarja oziroma ali je v njunih opusih najti kakšne vzporednice z njim. Glede tega bom najprej pretresel Stritarjevo delo.

I.

Stritar in Dostojevski sta bila bolj ali manj sodobnika, ruski pisatelj je bil petnajst let starejši od slovenskega; najpomembnejša dela sta ustvarila približno v istem obdobju. A Dostojevski na Stritarja najverjetneje ni neposredno vplival. Ne le v slovenski, tudi v nemški literarni prostor – tega je Stritar seveda budno spremljal – je prodrli razmeroma pozno, s prvimi nemškimi knjižnimi prevodi šele v osemdesetih letih 19. stoletja. Morda je tudi to eden od razlogov, da v Stritarjevem *Zbranem delu* naletimo samo na eno omembo Dostojevskega, pa še ta je razmeroma poznega datuma in zelo splošna, zgolj naštevalne narave, ime s seznama. Stritar namreč leta 1894 v predavanju »Nova pota«, ki ga je imel 17. marca v slovenskem klubu na Dunaju, ostro kritizira francoske naturaliste ter berlinsko in dunajsko moderno, ob te, zanj nezaželene tokove pa v ironičnem tonu dodaja še pisatelje »s severa«: Dostojevskega, Tolstoja, Ibsena in Strindberga. Kot je razbrati iz konteksta, jim očita (ti očitki se vsekakor prilegajo tudi pisateljski maniri Dostojevskega)

nervozno vrtanje in brskanje najprej po svoji duši, potem po drugih; tisto neprestano opazovanje in ogledovanje svojega srca; tiso večno analizovanje vsega, kar se le gane v duši;

tisto, rekel bi, vohanje in zasledovanje divjih zveri v človeku, združeno z onim črnogledim veseljem, če najdeš kaj hudobnega, podlega v človeku [...] (Stritar 1956: 107–108)

Stritarju so zlasti kot uredniku očitali preveliko prozahodno usmerjenost in premalo posvečanja slovanski literarni kulturi, čeprav je v svojih polemično kritičnih spisih in leposlovnih delih (predvsem v poeziji) večkrat izražal privrženost slovanstvu. Res pa je, da je ruske pisatelje omenjal redko, še to predvsem negativno. Tolstoju je posvetil kritičen epigram, na Turgenjeva se je navezoval negativno v kontekstu kritike naturalizma, drugih pa ni omenjal (razen v spisu o Prešernu Puškina, češ da je Prešeren za Slovence isto kot Puškin za Ruse). V negativnem kontekstu je, kot rečeno, omenjen tudi Dostojevski.

Težko je reči, ali je Stritar Dostojevskega res bral temeljito – in če ga je, koliko. Nemci so v osemdesetih letih 19. stoletja sicer prevedli večino njegovih velikih romanov, in ti so bili Stritarju načeloma dostopni. V poznejšem obdobju bi lahko bral tudi že prve slovenske knjižne prevode. Vendar ni dokumentacije, ki bi nedvomno potrjevala obseg Stritarjevega poznavanja Dostojevskega.

Vse to seveda sproža vprašanje, ali je tema »Stritar – Dostojevski« potem sploh upravičena. Kaj ji daje legitimnost? Neposreden stik med avtorjema gotovo ne; pač pa morda nekatere tematske vzporednosti. Sočutje do ponižanih in razžaljenih je tematska stalnica opusa Dostojevskega, pa tudi dobršnega dela Stritarjevih leposlovnih in kritičnih spisov. Pri obeh pisateljih, ki kažeta veliko zmožnost empatije, ima pomembno vlogo trpljenje: pri obeh je ena najpogostejših tem, pa tudi ena najpogostejše rabljenih besed. Stritar je – baje kot odziv na pogovore, ki jih je imel z Ivanom Prijateljem – očitek o prepogosti uporabi besede »trpljenje« celo vključil v svojo pozno pesem »Prijatelj svèt«. Pisateljema je skupno tudi že skoraj pretirano nazorno opisovanje trpinčenja otrok, pri Dostojevskem, ki mu nekateri glede tega očitajo celo sadizem ali mazohizem, najintenzivneje v *Bratih Karamazovih*, pri Stritarju pa recimo v deseti »Dunajski elegiji«, v pesmi »Stara Bolgarka« ali v deseti pesmi pesemskega cikla »Raja« z naslovom »Otroku«. Še posebej zanimivo in vredno raziskovalne pozornosti je, da se oba – tako ali drugače – navezujeta tudi na tradicionalno teodicejsko vprašanje o smislu in upravičenosti zla na svetu.² – Naj še dodam, da sta oba imela podobno osebno izkušnjo z zgodnjo smrtjo svojega otroka; Dostojevskemu je umrl sin, Stritarju hčerka, oba kot posledica mučne bolezni.

² Zanimiva motivna podobnost, ki bi jo kazalo podrobneje raziskati, je tudi vnovična vrnitev Kristusa v *Bratih Karamazovih* Dostojevskega in v Stritarjevi pesmi »Zveličar išče miru in sprave«.

Te skupne točke omogočajo primerjavo opusov obeh avtorjev in na njeni podlagi njunih življenjskih nazorov. V nadaljevanju bom poskusil na nekaj primerih ponazoriti, kje se njuna duhovna svetova najbolj stikata.

*

Ti primeri bolj ali manj zadevajo problematiko trpljenja. To ima, kot že rečeno, pri Stritarju in Dostojevskem pomembno vlogo. Naj navedem le nekaj značilnih mest. V pesmi »Prijatelju« piše Stritar na primer takole: »Na svet človeka pahne temna roka«, ³ tako se začne pesem, in se malo pozneje značilno nadaljuje: »posuta s trnjem so življenja pota, / bridkosti, truda polna in težave«. Življenje je, skratka, pretežno trpljenje:

Trpljenja morje krije vse prostore,
v bregovih tesnih je veselja reka;
oh koliko trpljenja vžiti more,
a malo radosti srce človeka! [...]
Vse nično! – Bolečina je resnica [...]
Prometej je človeštvo, prikovano

na trpljenja polno življenje. Ali kot piše Stritarjev Zorin prijatelju: »Pojdi, kamor hočeš, povsod te spremlja kakor senca človeško trpljenje« (Stritar 1954: 130). – Na podobno misel pogosto naletimo tudi pri Dostojevskem, na primer v *Besih*: »Življenje je bolečina, življenje je groza in človek je nesrečen« (Dostojevski 1979: 116).

Tako Stritar kot Dostojevski torej vidita življenje kot trpljenje, bolečino; oba pri tem izkazujeta sočutje do trpečih, oba tudi trpljenju pripisujeta spoznavno funkcijo, ⁴ vendar ima trpljenje pri obeh različno filozofsko podlago in funkcijo. Pri Dostojevskem je trpljenje medij najvišjega spoznanja in sredstvo človekovega moralnega očiščenja, pri Stritarju pa misel o trpljenju, ki prežema svet oziroma vsa bitja v njem, zlasti človeka, izhaja iz Schopenhauerjeve pesimistične filozofije in je osrednje jedro Stritarjevega svetožalja. ⁵ Kljub tej različni filozofski

³ Tu in v nadaljevanju pesmi Stritar 1953: 213 isl.

⁴ Za Dostojevskega gl. Virk 1993. Pri Stritarju gl. npr. verza »bolečina je resnica« (Stritar 1953: 214) iz pesmi »Prijatelju« in »gotovo je samo, kar me boli« (prav tam: 227) iz pesmi »Jesenske misli«. Stritar, ki Dostojevskega v obdobju pisanja teh dveh zgodnjih pesmi skoraj zanesljivo še ni poznal, je na to misel lahko naletel pri Schopenhauerju ali pa – kot klasični filolog in izvrsten poznavalec antične književnosti (še posebno Sofoklej je bil njegov ljubljeneec) – v starogrški tragediji.

⁵ Razmerje med Schopenhauerjem in Stritarjem je v »Rimskem katoliku« leta 1889 prvi zelo natančno raziskal Anton Mahnič.

podlagi oba avtorja podobno obdelujeta nekatere izstopajoče, s trpljenjem povezane motive.

Glede tega posebno pozornost zbuja šesto »poglavje« iz Stritarjevega pesemskega cikla »Samotar« – urednik Stritarjevega zbranega dela ga imenuje »roman v verzih« (Stritar 1953: 537). Navajam ga v celoti:

Pri postelji molče je stala mati,
ko sem zvečer se vrnil z dela;
pogleda me – ni treba vpraševati,
predobro sva molče se razumela!
Oh, v bolečinah hčerka se krivi:
S pestjo nemilo smrt ji – grlo davi!

Pogleda me – in ta pogled mi pravi:
Trpim, zakaj mi ne pomagaš, oče? –
Oh, dete, eden te lahko ozdravi,
On vidi te, a pomagati noče!
Jaz srčno kri prelil bi zate rad,
saj zate vsaka žila v meni bije.

In trpka mi bridkost srce zalije,
obup in srd se mene polastita;
užaljena mi duša v nebo vpije,
pregrešni človek stvarniku očita:
»Ti oče? – jaz sem oče, gledati
ne morem jaz trpečega otroka!

Ne čuješ li, kako zdihuje, stoka?
Nedolžni glas v nebo ne najde pota?
Ti mirno gledaš, meni srce poka;
kako je razžalila te sirota? –
Ne, ne poslušaj mene, ženo glej,
kleče te moli, grenke solze toči.« –

Zdravnik mi je dejal: V človeški moči
rešenja ni; jaz nič ne rečem ženi. –
Enajsta ura bila je ponoči,
otrpel slonel sem, tu plane k meni:
otrok umira! – Skočim, zgrabim ga,
pogleda, dahne še enkrat in – mine.

Bolest mi kakor blisk srce prešine,
ko nagne glavico cvetlica vela;
potem več nisem čutil bolečine,
s seboj mi je bolest in radost vzela! –
In vse je bilo zopet kakor prej,
a midva nisva bila več vesela! – (Stritar 1953: 336–337)

Ta pesem in biografsko ozadje, ki jo spremlja, kar kličeta po primerjavi z Dostojevskim, predvsem z njegovim zadnjim romanom *Bratje Karamazovi*, v katerem naletimo na podobne motivno-tematske sestavine. Primerljivo je že biografsko ozadje. Kot piše Koblar, ima pesnitev »Samotar«, ki je sicer iz leta 1877, »v osnovnem motivu začetek že v letu 1874, ko je pesniku umrl prvi otrok, nekajmesečna hčerka Kamila, in mu je zbolela žena« (Stritar 1953: 537). Nekaj podobnega velja tudi za roman Dostojevskega. Napisan je bil dobro leto po tem, ko je pisatelju umrl še ne triletni sin Aljoša; bolečina staršev ob izgubi triletnega sinka je posebej ubesedena v enem od prizorov romana, vendar je tudi roman v celoti mogoče v dobršni razumeti prav kot avtorjev spopad s to temo.⁶

V romanu Dostojevskega – tako kot v Stritarjevi poeziji – posebej izstopajo opisi okrutnega trpinčenja in nezaslišanega trpljenja nedolžnih otrok. Ti prizori imajo svojo funkcijo. Bralca napeljujejo na – in pisatelju organsko omogočajo – vprašanje, ki se ponuja samo od sebe: vprašanje o upravičenosti tega trpljenja. V romanu, kot je znano, to vprašanje posebej trdovratno postavlja Ivan Karamazov; najprej ga naslavlja na brata Aljošo, z vso ostrino upora pa na Boga kot stvarnika sveta. Takole na primer pravi v znamenitem poglavju z naslovom »Upor«:

Poslušaj: če morajo vsi trpeti, da bi s trpljenjem kupili večno harmonijo, kaj imajo s tem otroci? Povej mi to, prosim. Povsem nerazumljivo je, zakaj so morali trpeti tudi oni in zakaj morajo oni s trpljenjem kupovati harmonijo [...] Zdaj ne govorim o trpljenju odraslih, ti so pojedli jabolko, zato naj gredo vsi k vragu, ampak kaj imajo s tem otroci, otroci? (Dostojevski 2010: 284; 282)

Takole sprašuje v romanu prek svojega lika slabi dve leti po smrti svojega sinka Dostojevski. In Stritar? Dve leti po smrti svoje hčerke, približno tri leta pred Dostojevskim, objavi dramsko besedilo *Zapravljivec*. V njem se bratec in sestrica, Nejček in Metka, pogovarjata o bolni sestrici Nežki. Takole govori Stritar prek Nejčka:

Povej mi Metka, ti vse bolje veš, povej mi: zakaj pa trpi dete? Jaz sem že toliko premišljal, ali ne gre mi v glavo! Če trpi odrasel človek, vem, zakaj trpi; učil sem se v krščanskem nauku: pokori se za svoje grehe; Bog ga šiba, da bo duši laže. Ko bi jaz trpel, jaz imam grehe: šepetal sem časi v šoli, po cerkvi se oziral pri maši, zadremal pri večerni molitvi, hud sem bil na očeta – ali kaj je pregrešila uboga Nežka, ki še ne hodi, ki še ne zna misliti in govoriti, tako je pridna, tako dobra! Če jo hoče Bog k sebi vzeti, kaj je ne more vzeti brez bolečine [...] (Stritar 1955: 69)

⁶ Dostojevski je še posebej trpel zato, ker je sinko bolezen (epilepsijo) podedoval po njem. – Za podrobnosti gl. Virk 2021: 116 isl.

Oziroma leto pozneje, kot že navedeno, v pesmi »Samotar«, kjer se lirski subjekt neposredno obrača na Boga:

gledati
ne morem jaz trpečega otroka!

Ne čuješ li, kako zdihuje, stoka?
Nedolžni glas v nebo ne najde pota?
Ti mirno gledaš, meni srce poka;
kako je razžalila te sirota? (Stritar 1953: 342)

Tako kot Dostojevski tudi Stritar poudarja otrokovo nedolžnost in se sprašuje, zakaj mora trpeti prav nedolžni otrok.

Nenavadna biografska in celo kronološka vzporednost (otrok Dostojevskega je umrl leta 1878, Stritarjev štiri leta prej) najde torej odmev tudi v njihovih leposlovnih delih. Oba se v njih le malo po tragičnih dogodkih sprašujeta o upravičenosti trpljenja nedolžnih otrok in oba svoj očitek namenjata Bogu. Oba prek literarnih nosilcev svojih čustev tudi izrecno izlijeta svojo jezo na Boga.

V polifoničnem romanu *Bratje Karamazovi* je Ivan Karamazov seveda nosilec zgolj enega glasu Dostojevskega. V njegovi duševnosti so še drugi glasovi; religioznost Dostojevskega se skoraj vedno dialektično razvija prek verskega dvoma in padca v nihilizem do sklepne pomiritve trpeče duše v religioznem razpoloženju in spoznanju. Dostojevski je tolažbo v veri po sinovi smrti iskal ne le sam v svojem osebнем življenju, ko je obiskal optinski samostan,⁷ temveč je tako rešitev – oziroma odgovor na vprašanje o trpljenju nedolžnih otrok – nakazal tudi v romanu. Vsaj v svojem leposlovnem delu⁸ pa nekaj podobnega naredi tudi Stritar. V starostni otroški poeziji (v pesnitvi »Stari oglar« iz knjige *Lešniki*, 1906) najdemo (ob podobi oglarja – temu umreta otroka in potem še žena –, sorodnika svetopisemskega Joba, ob katerem se prvič pojavi teodicejsko vprašanje) ta verza:

Oh, koder sonce božje sije,
trpi in joka se povsod;
solzá potoke zemlja pije,
ki toči jih Adamov rod.

Zakaj se toliko izkuša
bridkosti, toliko nadlog?
Trpi; zakaj, ne vprašaj, duša;
to ve v modrosti svoji Bog. (Stritar 1957: 31)

⁷ Več o tem in o celotni tej problematiki pri Dostojevskem v Virk 2021.

⁸ Manj morda v zasebnem življenju. Kot piše Ivan Prijatelj, naj Stritar kot osebnost (v nasprotju z Dostojevskim) ne bi poznal notranjih bojov (Prijatelj 1962: 75).

A podoben odgovor podaja že prej, kmalu po tragični osebni izkušnji. V šestem »poglavju« »Samotarja« Boga poziva, naj ne posluša njega, upornika proti Božji ureditvi sveta, temveč raje njegovo ženo, ki »kleče te moli«, v devetem »poglavju« pa nato kot edino mogočo tolažbo ob taki tragediji tudi sam navaja vero:

O sladka vera, polna tolažila:
»Človeška duša je neumrjoča!«
Ljubezen sama tebe je rodila,
po dragi duši duša žalujoča.
Ločitve si ne more misliti
brez združenja ljubezen pregloboka.

Edinega so materi otroka
iz hiše nesli v hladno zemlje krilo;
ko zadremala trudna je od joka,
prikazen ji prinese tolažilo;
telesa prost zamakne se ji duh
visoko nad pozemeljske prostore.

Strmeč sijajne ogleduje dvore,
kjer sam telesno biva stvarnik-oče;
duhov ima okrog krilatih zbore,
med njimi dete nje – jeli mogoče!
V naročje dete materi zleti,
okrog vratu ročice ji poklada. –

Iz želje vera nam rodi se rada;
tako je svet zadobil čut najblažji!
Oj srečna duša ti, ki sladka nada
v življenja vseh bridkosti te tolaži!
Ti biser, dragocen imaš zaklad,
da ga ne izgubiš, zvesto ga hrani.

Zdravilo je, hladilo vsaki rani,
podpora ti, ko tare te krivica;
obupa, groznega te zmaja, brani,
v poslednji uri pot ti briše z lica.
Prijazno te tolaži: Trpi tu,
za vse tam gori čaka te plačilo.

Če izgubiš, kar ti najljubše bilo,
o ne obupaj, bridkih solz ne toči:
tam združenje te bo razveselilo,
kjer ni krivice, solza lic ne moči:
Tam je resnica, sreča, mir doma,
tam duša se od duše več ne loči! (Stritar 1953: 342–343)

Kot v svoji obsežni uvodni študiji v Stritarjevo delo ob tem ugotavlja Ivan Prijatelj,⁹ ta pesem ne izkazuje Stritarjeve osebne vere, vsaj trdne, močne, neomajne vere ne. Po njegovem Stritar kot svobodomislec take ni zmožen; v pesmi zgolj blagruje tiste, ki so dovzetni za slepilo tolažbe, ki jo daje vera. A vseeno – ne glede na to, ali vera Stritarja osebno lahko potolaži ali ne¹⁰ – ostaja tudi tu njegova ponudba vere kot edine mogoče tolažbe presenetljivo vzporedna s tem, kar v *Bratih Karamazovih* ob analognem primeru podaja Dostojevski.

*

Te zanimive vzporednice pa je mogoče še poglobiti. Roman Dostojevskega je s svojo osrednjo temo obenem tudi spopad s starim teodicejskim vprašanjem, torej z vprašanjem o upravičenosti zla, o tem, zakaj na svetu ne more biti zgolj dobro, temveč je nujno tudi zlo, in z Leibnizevim odgovorom nanj. Ta tema je pri Dostojevskem nakazana na več načinov. Še pred sinovo smrtjo je snoval »ruskega *Kandida*«, kar je seveda pomenljivo, če vemo, da je bil Voltairov roman ostra parodija Leibnizeve teodiceje. Dostojevski se v *Bratih Karamazovih* sooča z osnovnimi Leibnizevimi tezami, navaja pa tudi verze iz enega najbolj znanih del svetovne književnosti s teodicejsko problematiko, iz Goethejevega *Fausta*, ki so pravzaprav zgoščeni povzetek Leibnizeve teodiceje: »Povej, kdo si [...] / Samo en del moči, ki dobro / vekomaj iz slabega rodi«. Dostojevski svoj roman nazadnje tudi miselno in fabulativno zaokroži v duhu teodiceje in s subtilno navezavo na prisposodbo o pšeničnem zrnu iz *Janezovega evangelijskega* – ki je celo moto romana – podaja nekakšen odgovor na vprašanje o smislu trpljenja nedolžnih otrok.¹¹

Tudi tu se je mogoče spomniti Stritarja. Tudi njemu problematika teodiceje ni bila neznana. Teodicejsko vprašanje postavlja razmeroma nevtrarno na primer v Zorinovem pogovoru z Delo:

»O kako bi bilo lepo,« pravi mi nekaj, »ko bi ne bilo hudobnih ljudi na svetu!«

In govorila sva o tem ves večer. Ali pa: »O uboga žival, kako se mi smili! Ona trpi kakor mi, pa naj trpi še tako voljno, vendar ne pride v nebesa!« — »Bog je vseveden, vedel je torej, ko je stvaril človeka, koliko jih pride v pekel – in vendar, zakaj ga je stvaril, saj je neskončno dober!«

⁹ Prijatelj 1919: 74 isl.

¹⁰ Prijatelj kljub svojemu osebnemu prepričanju o Stritarjevem liberalnem nazoru nazadnje vendarle ne more mimo samega besedila pesmi; ob Prešernu, ki je po njegovem zmogel priznati, da se k veri ne more vrniti, glede Stritarja nazadnje le ugotavlja: »To priznanje v Stritarju manjka. Njegov 'Samotar' se konča samo z blagrovanjem vernikov« (Prijatelj 1919: 76).

¹¹ Podrobneje o tem v Virk 2021.

»Zakaj pa je bolečina na svetu? Kaj bi človek in žival ne mogla živeti, da bi ju nič ne bolelo?« (Stritar 1954: 81)

Bolj prepoznavno in kritično do Leibnizeve rešitve se nato na teodicejo navezuje v enem od pisem Luizi Pesjakovi (malo pred smrtjo hčerke; tudi Dostojevski je na idejo za ruskega *Kandida* prišel malo pred sinovo smrtjo). Poroča ji o prestanem trpljenju in z očitnimi namigi na Leibniza – celo z avtorsko neoznačenim navedkom njegove znamenite misli v francoskem izvirniku – dodaja:

Oj ti ljuba božja previdnost [...] Blagor mu, kedor se še more tolažiti: Vse je dobro, vse je prav, kar pride »od zgoraj«! Pa bi človek ne bil »pesimist ali nihilist« ali kako se zovejo taki ljudje, ki imajo oči, da vidijo, ki imajo srcé, da čutijo; ki ne slepé samih sebe in drugih, da je ta svet »le meilleur de tous les mondes possibles!« (Stritar 1958: 45)

Odklonilno apostrofira tudi pri Dostojevskem navajani »teodicejski« moto iz Goethejevega *Fausta* (dela, ki ga v nekem pismu Levcu imenuje svojo prvo ljubezen):

Slabó ne more dobrega roditi,
noč z dnevom, laž z resnico se ne druží;
kaj moglo bi iz take zveze priti? (Stritar 1953: 158)

Zlo ni ontološki pogoj za obstoj dobrega tako kot pri Leibnizu, dobro se ne rojeva iz zla tako kot pri Goetheju, in tudi biblijska prisposodba o pšeničnem zrnju, ki jo uporabi Dostojevski, zla ne upravičuje; metafizična utemeljitev njegove nujnosti za Stritarja ne velja. Vendar tudi literarno in miselno izjemno kompleksna rešitev Dostojevskega ne. Trpljenje – še posebej trpljenje nedolžnih otrok – po Stritarju ne poraja nikakršnega višjega smisla, tako kot pri Dostojevskem, in ni pot v religiozno spravo ter odrešenje. Svoj značilni odgovor na to vprašanje podaja Stritar na ustreznem mestu, takoj po ubeseditvi tragedije trpljenja nedolžnega otroka, v sedmem »poglavju« »Samotarja«. Takole gre:

Stvarem, kar stvarnik jih na svet postavi,
odmerjen vsaki svoj je del trpljenja;
življenje je bolezen, nje ozdravi
smrt sama nas, ni drugega rešenja!
Nesreča je življenje vsem stvarem,
nad vse je človek vreden milovanja. (Stritar 1953: 388)

Kljub omenjanju »stvarnika« – a to je tu slej ko prej le retorična konvencija – Stritar ne ponuja zares, tako kot Dostojevski, glede trpljenja (posebej nedolžnih otrok) religiozne razlage, temveč sólo srž misli, ki jo je po vsem sodeč, kot je z navedki in nazornimi vzporednicami prvi dokazoval Mahnič, vsaj delno

prevzel od Schopenhauerja: svetožalje. To je pri Schopenhauerju sicer metafizično utemeljeno, a Stritar tega temelja ne problematizira, niti tematizira ga ne zares; svetožalje prevzema in razume na eksistencialno izkustveni podlagi, v nasprotju z Dostojevskim pa se pri problematiki teodiceje v metafizične globine ne spušča. Kljub presenetljivim motivno-tematskim vzporednicam si duhovna in miselna svetova Stritarja in Dostojevskega slej ko prej ostajata tuja.

V naslednjem razdelku bom preveril, kako je glede tega pri Tavčarju.

II

Zamisel o primerljivosti Tavčarja in Dostojevskega oziroma o iskanju morebitnih sorodnosti med njima ni nova. Tema eseja na maturi leta 2006 sta bila romana *Zločin in kazen* Dostojevskega ter Tavčarjeva *Visoška kronika*. Že leto pred tem pa je bila v Šentjakobskem gledališču premiera predstave *Kronika zločina* v režiji Jaše Jenulla in Vide Cerkvénik Bren, ki je očitno nastala prav zaradi razpisane teme maturitetnega eseja in je poskušala povezati maturitetna romana. Predstava je bila, kot kaže, aktualistično-komercialno naravnana; objavljena je bila tudi kot elektronski vir, opremljen s podnaslovom: »dodatno gradivo, namenjeno v pomoč pri pisanju maturitetnega eseja, nadaljnjemu razmisleku o predstavi in zapolnjevanja prostega časa«.

Zdi pa se, da ne predstava ne gradivo, namenjeno dijakom in dijakinjam kot pomoč pri pisanju maturitetnega eseja, ne ugotavljata tehtnejše povezave med literarnima svetovoma Tavčarja in Dostojevskega. Bolj ali manj edina skupna točka pri predstavi je zelo ohlapna tema okostenele družbe, ki je sama na sebi mnogo preveč splošna, da bi ob primerjavi obeh romanov omogočala smotrne izsledke. Tudi za maturitetne potrebe prilagojeni poskus primerjave med romanoma globljih sorodnosti ne odkriva. Upravičeno ugotavlja, da so podobnosti med romanoma predvsem motivne in da »ostajajo pretežno površinske« (Rovtar 2005: 145). Res sicer dodaja, da je primerjava med romanoma vendarle lahko smiselna, če raziščemo njuna duhovnozgodovinskega okvira, a drugačno stališče v maturitetnem priročniku za pisanje eseja na vnaprej določeno primerjalno temo najbrž ne bi bilo korektno. Da gre res za površinske motivne sorodnosti, kaže že njihov pregled v članku Bernarde Rovtar. Avtorica na primer omenja, da je »v obeh romanih glavni motiv krivda« (prav tam: 145), a to je le ohlapni skupni imenovalce; krivda je v obeh primerih del širšega motivno tematskega kompleksa, ki je pri Dostojevskem precej drugačen od tistega pri Tavčarju; druga skupna točka je realizem, a psihološki realizem Dostojevskega nima dosti skupnega s Tavčarjevim romantičnim realizmom; poleg tega je tudi realističnost presplošna skupna točka za ugotavljanje morebitnih sorodnosti med piscema;

podobno velja za druge, večinoma obrobne motivne podobnosti: vse ostajajo zelo rahle, v območju splošnega. Mogoče še najmočnejša stična točka med romanoma je, če uporabim formulacijo B. Rovtar, »jasno stališče, temelječe v načelu etične izravnave: krivda je in kazen zanjo tudi« (prav tam: 149). Toda tudi tu se pokaže pomenljiva razlika: pri Dostojevskem je v ospredju polemika z nihilističnim zanikanjem (ne preseneča, da je ta moment pri njem občudoval Nietzsche) kompleksa zločin-krivda-kazen/pokora, zanikanjem, ki maje transcendentne temelje moralnih norm in etičnih vrednot, Tavčar pa se glede tematike krivde in kazni navezuje na antični topos (v *Bratih Karamazovih* ga delno uporabi tudi Dostojevski) tako imenovanega *poznega kaznovanja*, ko potomci plačujejo za grehe svojih prednikov.¹²

Sorodnost med *Zločinom in kaznijo* ter *Visoško kroniko* torej ni tako velika, kot se morda utegne zdeti na prvi pogled. Je torej Tavčarja sploh smiselno povezovati z Dostojevskim? Je ruskega pisca sploh poznal oziroma bral?

Pogled v Tavčarjevo knjižnico kaže, da ga je vsaj poznal, saj je imel nekaj nemških prevodov njegovih del. Marja Boršnik v svoji obsežni monografiji v Tavčarjevem pisanju najdeva kar nekaj potez, ki jo spominjajo na Dostojevskega in ki potemtakem morebiti nakazujejo na njegov vpliv. Ob pripovedi »Gospod Ciril« tako piše, da je Metodov moralni propad osvetljen »skoraj z zamahom Dostojevskega« (Boršnik 1973: 300); tudi za nek prizor iz novelskega cikla *V Zali* se ji zdi, da je vreden Dostojevskega (prav tam: 511), a na morebitni dejanski vpliv vendarle ne nakazuje. Največjo sorodnost z Dostojevskim odkriva v zgodbi »Gričarjev Blaže« in v sklepu romana *4000*. V obeh primerih gre za »prostaštvo množice«, ki pogazi ljubezen (prav tam: 520). Takole komentira M. Boršnik: »Tavčar se je moral vživeti v duševnega reveža, da je mogel dati Dostojevskemu sorodno, a povsem nesentimentalno obliko togote in zasmeha lastni, še zmeraj ne preboleni ljubezni« (prav tam). A dodaja: »Ni nujno, da je Dostojevskega toliko poznal« (prav tam). Ta sorodnost utegne po njenem biti posledica, da sta oba črpala iz Biblije, da sta oba videla »[v]eličino človeka [...] v njegovi ljubezni« (prav tam), ki je ni mogoče omadeževati.

Marja Boršnik torej ob branju Tavčarjevih del včasih pomisli na Dostojevskega, njegovega dejanskega vpliva na Tavčarja pa tudi tam, kjer ugotavlja največje sorodnosti, ne more potrditi. Takih mest, ki med drugim lahko asociirajo tudi Dostojevskega, je pri Tavčarju seveda kar nekaj, vendar gre skoraj vedno za

¹² Ta topos je razviden iz samega poteka dogajanja (Polikarp svojo pokoro naloži Izidorju), izrečno pa tematiziran na primer v temle odlomku: »Gospod se ni omeheal, ker ni mogel pozabiti Jošta Schwarzkoblerja krvave smrti! In tako se je srdil, da je trl otroke obeh in otrok otroke, ker sta bila oba velika grešnika, tako Polikarp Khallan kakor Jošt Schwarzkobler!« (Tavčar 1956: 232).

drobne motivne drobce, ki ne izkazujejo svojega medbesedilnega porekla pri Dostojevskem. Ko na primer Tavčar v mladostni »noveletni« »Mlada leta« piše o tem, da daje življenju »najlepši kras [...] [b]olečina, ker ona mu daje pravo svetost« (Tavčar 1951: 52), in da je življenje »jezero bolečin« (prav tam) ter »trpljenje« (prav tam: 55), to ne kaže na Dostojevskega, temveč na vpliv Stritarjevega svetožalja. Bliže tipičnim prizorom iz Dostojevskega se zdi okrutno trpinčenje malega Lekse v *Ivanu Slavlju* in Tomažka v »Tržačanu«, a to sta pri Tavčarju osamljena primera, ki ne podpirata zares duhovne zgradbe njegovega literarnega sveta (tako kot na primer pri Dostojevskem najizraziteje v *Bratih Karamazovih*) in glede na zgodnji nastanek skoraj zanesljivo nista spodbujena z branjem Dostojevskega. Tako pravzaprav ugotavlja tudi Marja Boršnik,¹³ in kot kaže, tudi sam Tavčar kot zgled za take podobe ni omenjal Dostojevskega.¹⁴ – Skratka, vsi ti motivni drobci so preveč posamični, sporadični in neznatni, da bi jih bilo mogoče resno upoštevati kot morebitni vpliv Dostojevskega ali vsaj kot motivno ali tipološko sorodnost z njim.

Nemara najbolj zanimiva možnost navezave na Dostojevskega se pokaže v neki žanrski vzporednici. V 7. poglavju *Visoške kronike* Polikarp Izidorju pripoveduje zgodbo svojega življenja in greha. Žanrsko in slogovno gledano ta odlomek, podan v obliki spovedi oziroma izpovedi kot retrospektivna pripoved o lastnih grehih in zločinih, spominja na podobna mesta pri Dostojevskem, na primer na Aljošev življenjepis Zosime v *Bratih Karamazovih* (pisan sicer v prvi osebi, tako kot Polikarpova izpoved) ali na znamenito Stavroginovo izpoved v *Besih*, oziroma širše, na projekt Dostojevskega »žitje velikega grešnika«. Tudi Polikarp Khallan je namreč tak grešnik, ki se izpoveduje svojega zločina.

Je Tavčar poznal te odlomke pri Dostojevskem? Za *Brate Karamazove* ni izpričano, da bi jih bral. A tudi če jih je, »žitje« Zosime (tega je na svetniško pot pognal pravzaprav neznamenit mladostni greh), ki sporoča ljudem celo vrsto naukov in spoznanj – od teh je najbolj znamenita visoka misel (navdihnili je tudi Levinasa) o tem, da je »vsak kriv pred vsemi« (Dostojevski 2010: 345) –, ne kaže prav dosti sorodnosti s Polikarpovo izpovedjo. Nanjo prej spominja

¹³ Glede Lekse zapiše, da je to »prvi Tavčarjev oris otroške besede, ki je kasneje s tolikšno močjo delovala na Cankarja« (Boršnik 1973: 219); a medtem ko Cankarju glede tega brez težav pripiše »pretresljivega vzornika – Dostojevskega« (prav tam), ugotavlja, da vprašanje, od kod pri Tavčarju »tolikšen žolnovski sadizem pri lastnem alter-egu Leksi, ostaja problem (Hugo? Dickens?)« (prav tam).

¹⁴ Uredniku Levcu je ob objavi »Tržačana« ogorčeno pisal Erjavec, češ da je upodobitev trpinčenega otroka prekruta in nezačilna za slovensko realnost. Tavčar je proti temu protestiral; zapisa tega protesta nimamo, pač pa Erjavčev odgovor, iz katerega je mogoče sklepati, da se Tavčar pri zagovoru realističnosti svojih opisov ni skliceval na Dostojevskega, temveč na Turgenjeva (gl. Tavčar 1953: 383).

v življenjepis Zosime vrinjena pripoved »Skrivnostni obiskovalec«, a tudi pri tej so podobnosti le površinske, vsekakor premalo značilne, da bi bilo mogoče dokazovati neposreden vpliv Dostojevskega na Tavčarja.

Podoben rezultat pa daje tudi primerjava z *Besi* – romanom, ki ga vsevedni prvoosebni pripovedovalec večkrat omenja kot »kroniko«.¹⁵ Tavčar je *Bese* zanesljivo poznal. Toda »Stavrogina izpoved« mu kljub nekaterim zunanjim podobnostim (prvoosebna izpoved o grešnem pustolovskem življenju) ni mogla rabiti kot model pri pisanju 7. poglavja *Visoške kronike*, ki je začela v »Ljubljanskem Zvonu« izhajati januarja 1919. Tega poglavja v prvotni izdaji *Besov* ni bilo, odkrili so ga šele konec leta 1921 in ga objavili leta 1922. V slovenščini je odlomek prvič izšel leta 1924, torej že po Tavčarjevi smrti, v *Ljubljanskem zvonu*. Tudi sicer med Stavrogino in Polikarpom, pa tudi med njunima izpovedma, ni zares kakih notranjih sorodnosti.

Vseeno je Tavčarjevo ime izmed vseh del Dostojevskega najbolj povezano prav z *Besi*. Glede tega je značilen Tavčarjev satirično-polemičen podlistek »Zadnje poglavje (Odlomek iz zaljubljenega prvaškega življenja)«, objavljen v *Slovenskem narodu* 31. 5. 1919, besedilo, ki je, zanimivo, po obliki parodija izpovedi lastnih grehov in prestopkov. Tavčar se v njem obrega ob politične nasprotnike, tudi tiste iz lastne stranke, ki so ga napadali takoj po vojni. Naslov ironično meri na »zadnje poglavje iz žalostnega življenja s popularno slavo odetega slovenskega prvaka, šarlatana napredka, reprezentanta zlaganih kultur« (Tavčar 1958: 274) – na Tavčarja samega namreč, ki se spopada s takimi očitki in mnenji. Tavčar ironično in z grotesknimi pretiravanji karikira samega sebe oziroma podobo, ki jo o njem ustvarjajo nasprotniki. Tu potem vplete Dostojevskega oziroma njegov roman *Besi*, ki je prav tedaj prvič izšel v slovenščini v prevodu Vladimirja Levstika. Tako piše Tavčar:

Kdo bi si mislil, da imam toliko ruskega sorodstva in da me je še celo slavni Fjodor Mihajlovič dobro poznal in da me je imel pred očmi, ko je pisal svoje »Bese«! Sedaj je dokaz sklenjen: zaprli me bodo, in sicer ne samo zavoljo kraje, temveč tudi radi tega, da sem oblastva zapeljeval, ker sem jih z napačnim imenom cel čas svojega življenja grdo za nos vodil, češ da se pišem »Tainta«, ko se od rojstva pišem po resnici in po pravici za Štefana Trofimoviča Verhovenskega!

Pomagati mi ni! Fjodor Mihajlovič pričuje proti meni in dokaz o moji krivdi je sklenjen kakor trdna železna veriga. (Tavčar 1958: 277–8)

Zakaj je Tavčar izbral prav Stepana Trofimoviča Verhovenskega, na prvi pogled sicer ni čisto jasno, saj se karikirana samopodoba politika na oblasti v tem

¹⁵ Tavčar kronikalne oblike seveda v nobenem primeru ni mogel prevzeti po Dostojevskem, pač pa po nemških romantičnih in poromantičnih zgledih (prim. Kramberger 1964: 15 isl.).

besedilu ne sklada preveč z Verhovenskim Dostojevskega. Morda ga je izbral zato, ker je ta lik v romanu označen za liberalca. Še bolj gotov pa je drug razlog. Tavčar je očitno bral članek »Revolucijski epos Dostojevskega«, ki ga je Vladimir Levstik ob svojem prevodu 24. maja objavil v *Slovenskem narodu* in kjer je takle opis Verhovenskega:

Ali vzemimo Stepana Trofimoviča, v katerem je vse zgolj poza in fraza, ničemurna zaljubljenost vase in jalova pustolovnost izgovorov za zdavnaj očitni fakt zalenarjenega in zago-bezdanega življenja – kdo ne spozna v njem znanih, vse več ko ruskih črt? Ta »veliki mož« [...] je večni tip ljudi, kakršne vidimo povsod, odete s popularno slavo, šarlatane napredka, reprezentante zlaganih kultur. Mi Slovenci, še bolje rečeno, Jugoslovani, ki radi kažemo: »to je naš Tainta!« bi se včasih s pridom pobarali, kateri naših »Tehinteh« je hkrati naš Stepan Trofimovič Verhovenski. (Levstik 1919: 1)

Tavčar se torej ne »prepozna« nujno v izvirnem liku Dostojevskega, pač pa – kdo ve, zakaj – v prevajalčevi oznaki tega lika, saj v svojem podlistku uporablja specifične skovanke iz Levstikove predstavitve *Besov* (zalenarjeno življenje, s popularno slavo odeti šarlatani napredka, reprezentanti zlaganih kultur, Tainta) in ne izrazov iz romana Dostojevskega. Polemična satira »Zadnje poglavje« torej ne kaže zares sorodnosti z Dostojevskim. Tudi prevelike simpatije do literarnih odlik njegovega romana ne. Tavčar oktobra 1919 v *Slovenskem narodu* v članku o *Dekli Elizi* o *Besih* piše, da so »močna, široka in težka knjiga, katere še inteligent vselej ne ume in katera, ker poznamo ruske razmere le iz dalje, si ne bo pridobila toliko bralcev, da bi se v desetih letih razpečalo tisoč izvodov« (Tavčar 1959: 118–119), nekaj mesecev pozneje pa v »Krpanski kobili«: »Skoraj bi glavo stavil [...], da se bodo tudi Scottove povesti brale po vsem svetu, ko se sedanja ruska literatura, ki je svojemu narodu le malo koristila, ne bo dosti več čitala« (prav tam: 136) – napačna prerokba, ki zelo verjetno meri tudi na Dostojevskega.

A če Tavčarju – podobno kot Stritarju – poglobljeni psihološki realizem Dostojevskega ni bil blizu, pa morda ni naključje, da je med vsemi njegovi romani izpostavljaj predvsem *Bese*. Kot piše Fran Zadravec, je ne le katoliška struja, temveč »zlasti liberalna inteligenca [...] videla v tej svetovni leposlovni avtoriteti argument in zadoščenje, da je oktobrsko revolucijo odklanjala« (Zadravec 1967: 177)¹⁶ in da so »G. (lonar*), Vladimir Levstik in Ivan Tavčar [...] od maja 1919 do marca 1920 v Slovenskem narodu storili vse, da bi revolucijo razvrednotili«

¹⁶ Med tiste, ki naj bi oktobrsko revolucijo z »zvijačno teorijo« odklanjali, naj bi bil po Zdravcu tudi Vladimir Levstik z že omenjenim člankom ob izidu *Besov*. A Dušan Kermavner je argumentirano pokazal, da je bilo stališče Levstika kot »narodnega boljševeka« precej bolj kompleksno in revoluciji prej naklonjeno kot ne (gl. Kermavner 1967: 28).

(prav tam: 176). Tavčar je res, začeniši z uvodnikom v *Slovenski narod* 25. marca 1920, naslovljenim »Komunizem in naša mladina«, ¹⁷ oktobrsko revolucijo in komunizem sploh ostro zavrnil (med drugim s preroško napovedjo, da »bodo komunisti kmalu doživeli, da bodo njihovi voditelji postali novi aristokrati in novi kapitalisti«; Tavčar 1920: 1), in ni nemogoče, da je Bese poznal predvsem po slovesu, da so kritični do boljševizma, anarhizma in revolucije. Vendar v svojih kritikah revolucije in komunizma Dostojevskega ne omenja, tako da tudi to ostaja le nepotrjena domneva,

* * *

Stritarjev odklonilni odnos in Tavčarjeva zadržanost do Dostojevskega pomenita za tisto slovensko literaturo v zadnji tretjini 19. in na začetku 20. stoletja, ki je bila še vedno bolj tradicionalno usmerjena, značilno držo. Kot ugotavlja v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* Janko Kos, se slovenski meščanski roman konec 19. stoletja zgleduje kvečjemu pri Turgenjevu, ne pa denimo pri Dostojevskem; na Dostojevskega se naveže šele moderna, predvsem Cankar, ne pa nujno tudi njeni sodobniki. Tavčar, na primer, ki je preživel Cankarja, ima kot zgled za svoje pisanje bolj tradicionalne vzorce (prim. Kos 2001: 221), ki se v globine posameznikove duševnosti ne poglobljajo tako prodorno in temeljito kot Dostojevski. Čeprav je tako pri Stritarju kot pri Tavčarju najti nekatere motivne, tematske, pa celo žanrske vzporednice z Dostojevskim, jima ostaja literarni svet Dostojevskega tuj in ne čutita tiste potrebe po branju njegovih del, ki se je zdela Izidorju Cankarju za kulturnega človeka tako samoumevna.

Literatura

Štefan BARBARIČ, 1981: Dostojevski pri Slovencih, *Delo* 23/298, 3.

Marja BORŠNIK, 1973: *Ivan Tavčar. Leposlovni ustvarjalec. I 1863–1893*. Maribor: Založba Obzorja.

Izidor CANKAR, 1916: Strujarstvo, *Slovenec* 44/72, 1.

Fran CELESTIN, 1887: Josip Stritar (Boris Miran), *Slovan* 4/6, 87–92.

Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, 1979: *Besi*. Prevedel Janko Moder z uporabo prevoda Vladimirja Levstika. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, 2010: *Bratje Karamazovi*. Prevedel Borut Kraševac. Ljubljana: Cankarjeva založba.

¹⁷ Pozneje so sledili še drugi Tavčarjevi podobno naravnani uvodniki, npr. 28. 4. »Komunizem«, 26. 6. »Bodi konec besnenju«, 7. 11. »Z zbora demokratske stranke«.

Dušan KERMAVNER, 1967: Oktobrska revolucija in Slovenci. *Oktobrska revolucija in Slovenci*. 22–42.

Janko KOS, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

Marijan KRAMBERGER, 1964: *Visoška kronika: literarnozgodovinska interpretacija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Vladimir LEVSTIK, 1919: Revolucijski epos Dostojevskega, *Slovenski narod* LII/122, 1–2. *Oktobrska revolucija in Slovenci*. Zbornik razprav. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* VII/1–2, 1967.

Ivan PRIJATELJ, 1919: Josip Stritar. *Stritarjeva antologija*. Uredil Ivan Prijatelj. Ljubljana: Tiskovna zadruga. 1–85.

Ivan PRIJATELJ, 1962: *Književnost mladoslovencev*. Prevedla Maila Prijatelj-Golob. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bernarda ROVTAR, 2005: Primerjava romanov Zločin in kazen ter Visoška kronika. *Maturnitetna romana 2006*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 123–160.

Josip STRITAR, 1953: *Zbrano delo. Knj. 1. Pesmi 1869; Satire; Pesmi 1870–1880; Dostavki*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Josip STRITAR, 1954: *Zbrano delo. Knj. 3. Svetinova Metka; Zorin; Gospod Mirodolski; Rosana*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Josip STRITAR, 1955: *Zbrano delo. Knj. 5. Dramatski spisi; Logarjevi*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Josip STRITAR, 1956: *Zbrano delo. Knj. 7. Pogovori 1882–1894; Dunajska pisma; Krajši spisi; Dostavki*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Josip STRITAR, 1957: *Zbrano delo. Knj. 9. Lešniki; Pisma 1850–1871*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Josip STRITAR, 1958: *Zbrano delo. Knj. 10. Pisma 1872–1923; Dostavki*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. France Koblar. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Ivan TAVČAR, 1920: Komunizem in naša mladina, *Slovenski narod* LIII/69, 1.

Ivan TAVČAR, 1951: *Zbrano delo. Knj. 1. Novele; Črtice; Dva odlomka; Variante*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. Marja Boršnik. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Ivan TAVČAR, 1953: *Zbrano delo. Knj. 3. Med gorami; Zgodovinske povesti; V Zali*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. Marja Boršnik. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Ivan TAVČAR, 1956: *Zbrano delo. Knj. 6. Cvetje v jeseni; Visoška kronika; Variante*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. Marja Boršnik. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Ivan TAVČAR, 1958: *Zbrano delo. Knj. 7. Podlistki; Dodatek*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. Marja Boršnik. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Ivan TAVČAR, 1959: *Zbrano delo. Knj. 8. Ocene in polemike; Pisma; Dodatek*. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ur. Marja Boršnik. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Tomo VIRK, 1993: Dostojevski in trpljenje. *Kratka zgodovina večnosti*. Ljubljana: Mihelač. 21–43.

Tomo VIRK, 2021: *Literatura in etika*. Ljubljana: LUD Literatura.

Fran ZADRAVEC, 1967: Oktobrska revolucija in slovenski književniki. *Oktobrska revolucija in Slovenci*. 171–190.

Zusammenfassung

STRITAR, TAVČAR UND DOSTOJEWSKI

Der Beitrag untersucht eventuelle Verbindungen zwischen den Werken von Josip Stritar, Ivan Tavčar und Fjodor Michailowitsch Dostojewski. Stritar kannte das Werk Dostojewskis zumindest flüchtig, schätzte es aber offensichtlich nicht sehr; er bezog sich in seiner Kritik des Naturalismus abschätzig darauf und stellte es in eine Reihe mit zeitgenössischen französischen und skandinavischen Autoren. Dennoch gibt es einige interessante motivisch-thematische Parallelen zwischen dem slowenischen und dem russischen Autor, die zumindest teilweise mit den biografischen Umständen zusammenhängen (vor allem mit dem schmerzhaften Tod eines nur wenige Jahre alten Kindes). Bei den beiden Autoren steht das Problem des Leidens, vor allem des Leidens von Kindern, im Mittelpunkt, und beide beziehen dieses Thema auf traditionelle Theodizee-Fragen, aber jeder innerhalb seines eigenen Anschauungssystems und daher auch auf seine eigene Weise. Bei Stritar ist die Theodizee im Sinne des Weltschmerzes zu verstehen, bei Dostojewski im Sinne der orthodoxen Religiosität. – Auch Tavčar nutzt Dostojewski nicht als Schreibvorbild. Die wenigen thematischen Ähnlichkeiten sind eher allgemeiner Natur und lassen keine engere Verwandtschaft erkennen. Tavčar scheint Dostojewski gelesen zu haben, und in einer satirischen Polemik identifizierte er sich sogar ironisch mit einer seiner Figuren aus *Den Dämonen*, aber wie Stritar stand er der Schreibweise des russischen Klassikers nicht nahe. Diese distanzierte Haltung gegenüber Dostojewski ist typisch für die slowenische Literatur der zweiten Hälfte des 19. und des beginnenden 20. Jahrhunderts, die ästhetisch eher traditionell orientiert war. Eine andere Haltung gegenüber Dostojewski lässt sich erst in der slowenischen Moderne, insbesondere bei Ivan und Izidor Cankar, nachweisen.